Inž. France Urbas:

Naša rodbinska in hišna imena

Pri čaši dobre potrgalke, ko so se nam oma- v naših rodbinskih in domačih hišnih menih— jali jeziki, so oni dan razkladali nekatera naša rodbinska in hišna družinska imena.

Potrgalka pravijo dolenjski gorniki portugalski. »Potrgalka dozori prva in kar potrgati jo je treba in prec izpiti vino, ker se ne drži«, tako vam očanec pojasni ime vina

Kapljica — da bi jo pili sami angelčki — nam je razvezala jezike. Žugali so mi, naj kakšno svojo zinem v njih zboru in prereki. Kaj žaltavo je to hišno razkladanje, ker nevedé in nehoté sežeš v sosedov zelnik, kjer se že bohoti njegova okolkovana diploma. Jezikovna razkladanja pa so pri nas tako rada jezično trpka, čeprav bi take stvari razpravljali lahko z veseljem in ljubeznijo

Malo je naših rodbinskih, še manj domačih hišnih in družinskih imen, katera bi izvirala še izza dobe naše naselitve na primer: Bojan, Božjak, Bratina, Budin, Cvetko, Dobrila, Dragovan, Glavač, Godež, Gostiša, Hrast, Jelen, Kasne, Kragulj, Kajtimar, Ljubej, Ljubič, Medved, Nedel, Petanko, Radonja, Sejan, Svetec, Svetin, Svetina, Stojan, Trebec, Truden, Videc, Vončina, Volkun, Železen, Žilič — pa še druga imena in seveda vse izpeljanke iz teh imen.

Pretežno večino imen po živalih in rastlinah lahko štejemo med prvotna imena. Sem spadajo tudi vsa imena, katera označujejo kako lastnost, napako ali telesno značilnost osebe. Vendar ni nujno, da bi se taka imena podedovala skozi več rodov. Vsaj tista, ki povedo kakšno napako, se najbrže niso podedovala kar tako meni nič tebi nič od očeta na sina n vnuka.

Velika večina naših rodbinskih in domačih hišnih imen je nastala šele z nastankom gospoščinskih urbarjev od srede 13. stoletja dalje. Od tod ima svoj izvor velika množica imen, ki označujejo posel, obrt in stan nositelja, kakor: Brodar, Brusač, Colnar, Caf, Godec, Gozdar, Gruntar, Govejkar, Kopač, Klobučar, Kovač, Kolar, Kmet, Komatar, Kozjak, Kravcar, Lončar, Lužnik, Mežnar, Mlinar, Malnar, Mesar, Medničar, Mikec, Pečnik, Padar, Puška, Repič, Rešetar, Rutar, Sitar, Sedlar, Stružnik, Sluga, Sodar, Škafar, Ščetar, Tkalec, Tesar, Vilar, Vodnik, Župan, Zidar, Zlatar, Žagar in seveda še druga ter vse njih izpeljanke in še mnoge naše inojezične enačice.

Iz rastlinstva in živalstva so dobili drugi svoja imena, nekateri po kraju naselitve ali po pokrajini svojega izvora, tretji od drugod. Znemar puščam to obširno njivo imen, kjer je še dovolj dela in opravka za mnogo glav in kjer tiči v teh imenih še mnogo našega besedja, gradiva in jezikovnih zakladov.

Skušal bi samo razložiti pomen nekaterih imen, ki pomenjajo predvsem kakšno orodje, pripravo, kak opravek ali vrsto dela, obrt, tedaj skratka imena z nekakšnega tehničnega področja. Ako bom segel kje preko označene ograde in zašel na stranpotico, me je pač zavedla moja jezikovna žilica. Tudi se ne bom priveržal in pridušal, da drži do zadnje pike »quod scripsi«, ampak bom zelo zelo vesel onega, kdor mi pomaga na pravo pot.

Le začniva pri Homeru naših epikov: Aškerc = aškrt, aškrtec je odrezek blaga, platna, sukna, kar kdo odškrtne od večjega kosa, od tod ime. Odrezek, odstrižek, aškrt, aškrtec je prav, napačne pa so najrazličnejše flike in druge spake.

Arnoži, Arnoši, Arnožniki, Arnuši so dobili svoje ime od železnega oklepa, katerega so naši dedje zvali: arnož-a m., po tujih ponašeno iz arnese m., Harnisch m. Ti predniki naših Arnožev so bili kaj imenitni ljudje in so njih sedanji potomci pač lahko ponosni na svoje pokolenje in izvor.

Ajdniki pričajo o veliki porabi ajdovnika = ajdovega kruha pri naših prednikih. Zmotno pa bi bilo mnenje, da so bili ti ljudje ajdje pagani. Ko je nastalo ime so bili najbrž že dolga stoletja pobožni kristjani. Po nekaterih živilih imamo celo kopico lepih imen, na primer: Ajdnik, Kruh, Močnik, Rženjak, Žitnik = Rženjak (kruh iz rži), Žganec, Cmok i. pod.

Osebno ime Žganec pove, kako so spoštovale žgance že davne prednice naših skrbnih gospodinj. Ime samo pa priča, da žal ni več dobrih, pristnih starih žgancev, kajti naše žgančarice so izgubile pravo navodilo za pripravo žgancev, ker jih zdaj »kuhajo« ne pa žgejo ali palijo, kakor pove ime.

Izdal bi pravo navodilo, če bi si katera upala in postopila rešiti to našo pristno narodno jed. Beseda sama pove, da je treba tako nekako kakor za prežganje za prežganko — samo na primerno zelo obilni količini razbeljene masti — moko v ponvi ali kozici nekaj časa žgati, pražiti; vendar manj kakor za prežganje. Nato se šele polagoma doliva zelo zmerno nekaj malega vode. Taki žganci so veliko bolj okusni, ni jih treba drobiti in beliti. Pri dolivanju vode se tvorijo sami od sebe iz pražene moke kakor oreh veliki žmuklji, kepice.

Samo enkrat sem jedel takšne prave žgance, ko mi jih je spražila stara gradiščanska Hrvatica. In kar je najbolj zanimivo: spomnila me je, da je treba moko žgati — od tod ime jedi, ne pa kuhati, kakor sem trdil jaz. Prec me je prepričala o moji kuharski in jezikovni pomoti, še bolj pa so me prepričali odlični žganci sami. Katera naših ljubeznivih žgančaric pa mi tega ne verjame, kar poskusi naj!

Kar voda naplavi, zlasti naplavljenemu lesu, rečemo avber. Naši Avberji so pač imeli kakšen opravek z lovljenjem ali nabiranjem teh naplavin.

Ni še potrebno, da je vsak Burnik ali Burja burjast, vihrav in nagel človek. Burnik so imenovali in še zdaj pravijo odprtini ali tudi železnemu okovu, kamor zapahnemo zapahe pri vratih in oknih, kamor zapadajo zapadnice in zapahi naših ključavnic. Izraz je nenavadno lep, pristno domač in gotovo zelo star. Nastal je od tod, ker je burja burila pri teh režah = burnikih v nekdanje preproste stanove. Nekaj podobnega v poimenovanju imamo tudi v nekaterih drugih jezikih, na primer v angleščini pomeni window n. = okno, dobesedno pa je to nastalo iz »Windauge« = vetrovo oko, ker je tudi pri njih enako skozi to »vetrovo oko = okno« buril veter v hišo. Sicer pa sta naše oko in okno v sorodu, ker je okno samó oko hiše. Čisto podobno je nastal naš izraz vetrnica = Fensterlade in veternice = polknice ali žaluzije.

Jurijev in knežev kirijelejson

Koledница, ki jo pojejo pastirji v Beli Krajini, ko vodijo Zelenega Jurija, ima na koncu vsakega stiha prispev: kirales.

Ovo se klanja zeleni Juraj-kirales
zeleni Juraj, zeleno drevce-kirales, itd.

Ta pripev je narod slišal v cerkvi (kyrie eleison) in iz njega naredil po svoje: kirales. Prav gotovo imamo tu opraviti s preprosto etimologijo našega kmeta. Najbrže, da je slišal v teh besedah »les« in tudi v »kira« si je nekaj predstavljal. »Les« je pri kolednici kakor nalašč, saj se nosi drevo svetega Jurija.

To pesem torej moramo smatrati za najstarejši slovenski kirielejson, kar jih poznamo. Dr. Ivan Grafenauer je (v zadnjem Vestniku muzejskega društva) rekonstruiral tisti kirielejson, ki ga je narod pel, ko je vodil kneza okrog knežjega kamna. Tu pa imamo pristen kirielejson, Seveda bo imela znanost še svoje delo, toda to vidimo že danes, da je tisti »lejs« čisto **krščanski,** dočim ni nobenega dvoma, da je pesem, ki se je pela pri omenjenem obredu, **poganskega izvora.**

Lahko domnevamo, da so Slovani verjeli v enega Boga, toda dokazov za to nimamo. Kateremu bogu so torej peli tisti »lejs« nihče ne ve. Originalni kirales iz Bele Krajine nam ne govori o nobenem bogu, ker je na njegovo mesto stopil svetnik Jurij. Znanstvo še ni analiziralo te kolednice. V njej se poje o kukavici, o neki devojki, ki je ostala sama, ker so se vse druge pomožile, glavni del pa brez dvoma govori o Juriju samem. Predstavlja ga: Ovo se klanja zeleni Juraj — in tako dalje. Vodeč božanstvo oziroma njegovo podobo, ga pastirji opisujejo, kakšen je, kako je oblečen itd.

Zato bo moralo znanstvo upoštevati tudi ta kirales pri iskanju originala izgubljenega »lejsa« na Koroškem. Ta kirielejson ni bil popolnoma nič krščanski in tudi kot tak se je mogel peti pri tem obredu. Saj se je toliko poganskega ohranilo v belokrajinskem kiralesu. Poganska vsebina je lahko živela dalje, ker pri obredu pri knežjem kamnu cerkev ni sodelovala. Pripev kirie elejson je enostavno prevzet iz cerkvenih pesmi, ker je ugajal, in je tudi prejšnja pesem imela pripev, kakor imamo še danes pripeve v skoro vseh kolednicah. Mogoče je baš v pripevu strašil kakšen poganski bog in je bil zato izmenjan s kirielejsonom, da je spotika odpadla. Kakor zgleda, je tudi belokrajinski kirales pokril staro božanstvo. V raznih kolednicah so še znani pripevi, vzkliki, ki pomenijo prvotno prav ime ali primek božanstva. Tako na primer: v češki kolednici Vele, Vele; v srbski Dodo, Dodole; v slovenski oj Lada, in slično. Skoro gotovo je torej kirales nadomestil neki naziv božanstva, ki se je skrilo za svetnika Jurija.

Če pogledamo v duhu v tiste čase, ko so vodili izvoljenega kneza okrog kamna, vidimo nekaj važnih paralel, ki se ne bodo mogle v bodoče več prezreti.

Izvoljenemu knezu gredo ljudje nasproti in ga peljejo h knežjemu kamnu. Ni mogoče, da bi začeli peti svoje pesmi šele takrat, ko so prišli do kamna, ampak so peli prej. Že pri pozdravu so morali nekaj zapeti, kakor na primer: Buge vas primi kraljevi kneže; in potem so peli, vodeč ga v deželo, kakor so vodili v deželo na Jurijevo svojega zelenega Jurija.

Kakor predstavljajo danes pastirji svojega viteza, kralja pomladi, so ga tudi ljudje, ki so ga spremljali.

Koledница iz Bele Krajine opisuje obleko svojega »svetnika«, ki se ne razlikuje mnogo od obleke, ki jo je moral obleči izvoljeni knez: zelena obleka tu in »lovska« obleka tam, tu in tam meč (sablja, saj je moral knez na knežjem kamnu priseči pri meču in to ni mogel drugače kakor pri svojem meču), tu in tam ima palico v roki.

Tu in tam je kirielejson, ki kaže na kolednico.

Tako imenovano »švabsko zrcalo« poroča, da so peli pri sprejemu vsi, staro in mlado, moški in ženske, torej ni nobenega dvoma, da so peli pesem, ki so jo vsi znali. Nemogoče pa je, da bi preprosti ljudje imeli za to priliko drugo pesem in da bi se jo naučili za ta dan.

Izvoljeni knez je bil nekaj od Boga poslanega, usojenega (verjeli so v usodo!), čeprav je bil izvoljen. Ali ga niso lahko primerjali baš »svetemu Juriju«, to je: tistemu božanstvu, ki je na ta praznik obiskalo deželo. Dalje ne smemo pozabiti, da je bil slovenski vladar pozneje primerjan Kresniku, ki je božanstvo, ki ga nadomastuje svetnik Jurij. (Ime Kresnik je odtod, da se je prvotno to božanstvo častilo kot Janez o kresu.)

Kakor Juriju so mu ljudje palili **kresove.** Vitezi Ravbarji so imeli ta dan pravico »ropati« in odtod jim je tudi ime. V resnici pa so koledniki, prav za prav spremljevalci kneza, nabirali darove zanj, to je zase, za skupno slavnost. To spremljanje kneza po deželi je tako podobno vodenju zelenega Jurija, da obstoja velika verjetnost, da so ljudje peli okrog kamna samo svoje kolednice, ki so jih vsi znali. Če je bilo res tako, potem so primerjali svojega kneza z božanstvom, kot nekakega poslanca božjega. Kresnika, ki bo čuval deželo vsega zlega. Bajke o kralju Matjažu so prvotno verske poganske bajke, kakor tiste o Vurberškem Kresniku. Pozneje se je torej vladar primerjal bogovom in pričakovali so njih vrnitev kakor kakih nadčloveških bitij. Zakaj bi torej ne mogli takrat tako misliti? Nasprotno, če so mislili še pozneje, ko ni bilo več poganske vere, so to verjeli takrat še bolj živo.

Kaj naj potemtakem pojejo, vodeč svojega božanskega poslanca in vladarja zemlje, drugega kakor svoje kolednice in ponavljajo svoj reformirani kirijelejson:

»Ovo se klanja deželni kneže — kirales«.

A. Volhar

†

Umrla nam je naša ljubljena mama, stara mama, teta in tašča, gospa

Josipina Križnar

Pogreb nepozabne pokojnice bo v četrtek, dne 6. t. m. ob pol 4. uri popoldne z žal, kapele sv. Janeza, k Sv. Križu.

Ljubljana, dne 5. maja 1943.

Žalujoči:
MARIJA por. ŠKOFIC, hčerka;
PAVEL, EDVARD, ALOJZIJ, IVAN, LADO, sinovi in ostalo sorodstvo.

Fronte tunisino: Nostri pezzi di artiglieria, opportunamente mascherati, aprono il fuoco contro concentramenti nemici — S tuniškega bojišča: Italijanski, dobro zakrinkani topovi streljajo na sovražne koncentracije

Dobro delo

Italijansko napisal Pietro Madino.

Sklenil sem bil, da postanem dober človek. Najmanj dvakrat na leto se porodi v meni tak sklep. Prej razmišljam ure in ure, kako lepo bi bilo na svetu, če bi hoteli ljudje pomagati drug drugemu. Ljudje bi se poboljšali, sem si rekel. Sklenil sem, da postanem dober človek.

Na jutranjem sprehodu se mi je nudila prilika dokazati to novo dobroto in pripravljenost da pomagam. Videl sem, kako se je trudil šibek deček, da spravi težko obložen ročni voz preko strme rebri. Na vozu so bile deske in dečkov suhi obraz je že ves pordeval od nenavadnega napora.

Sklenil sem, da mu pomagam.

Z vso močjo sem se upri zadaj v voz in potiskal. Deček se je ozrl in mi hvaležno pokimal. Tako je šlo nekaj časa; on je vlekel, jaz potiskal. Škripaje se je pomikal voz naprej.

Mogoče bi bilo le bolje, če stopim k dečku in potegnem tudi jaz za oje, sem razmišljal. In nato sva vlačila voz vštric.

»Kdo te pošilja s takim bremenom navkreber?« sem se srdito zadrl vanj in opazoval dečka, ki se je bil ves izpremenil v obraz, odkar sem mu pomagal.

»Mojster,« je odgovoril deček lakonično. In zvedel sem, da je bil vajenec pri nekem mizarskem mojstru.

Sopihala sva dalje. To se pravi, pred vsem sem sopihal jaz, ker sem hotel dečka čim bolj razbremeniti. Voz z deskami je bil salamensko težak.

Slednjič sva se le povzpela do vrha. Pot sem si obrisal s čela.

»Hvala lepa, sedaj ga že lahko sam povlečem dalje,« je dejal deček.

»Le to bi rad vedel, kaj neki si je mislil tvoj mojster, ko te je poslal z vozom sem gori?« sem dal duška svoji nevolji.

Deček mi je zaupno pogledal v oči. »Mislil? Mojster je dejal: Vzemi voz, do klanca ga že spraviš. Potem se pa že najde kak norec, ki ti bo pomagal!«

Na to se ni dalo nič odgovoriti. Mojster je bil moder; norec se je že našel! Spet sem potreboval pol leta, preden sem vnovič sklenil, da postanem dober človek.

Metuzalemi med živalmi

Človeku ni dano živeti tako dolgo kakor nekaterim živalim, čeprav je najpopolnejši stvor po svojem razumu. Izmed vseh živali doživi kit največjo starost, in sicer do 500 let. Tudi sokol doživi visoko starost 150 let. Za njim ne zaostajata mnogo želva in krokodil. Izmed ptic, ki dosežejo starost 100 let, je treba omeniti jastreba, gavrana, labuda in papagaja. Za kitom najdalje živi izmed sesalcev slon, tudi on doseže starost okoli 100 let. Vrana doživi 80 let starosti. Med ribami najdelj živita som in ščuka. Tudi ta dva sta na glasu, da doživita 100 let. Med stoletnike prištevajo tudi biserno školjko.

GLEDALIŠČE

DRAMA

Četrtek, 6. maja, ob 17: **V času obiskanja.** Izven. Zaključena predstava za šolsko mladino.

Petek, 7. maja, ob 17: **V času obiskanja.** Zaključena predstava za šolsko mladino.

Sobota, 8. maja, ob 15: **V času obiskanja.** Zaključena predstava za šolsko mladino.

Nedelja, 9. maja, ob 15. uri: **V času obiskanja.** Izven. Znižane cene od 15 Lir navzdol;

ob 18.30: **V času obiskanja.** Izven. Znižane cene od 15 Lir navzdol.

*

E. Gregorin: »V času obiskanja«. Pasijonska drama v šestih postajah. Osebe: Marija - Starčeva, Jezus - Gregorin, Janez - Verdonik, Peter - Bratina, Juda - Nakrst, Magdalena - Sancinova, Jožef iz Arimateje - Košuta, Nikodem - Plut, Kajfa - P. Kovič, Aminadab - Raztresen, Gamaliel - Presetnik, Juda - Gorinšek, Sadok - Lipah, Levi - Blaž, Amos - Brezigar, Poncij Pilat - Peček, Petronij - Drenovec, Veronika - Simčičeva. Režiser: E. Gregorin, scenograf: inž. E. Franz, scenska glasba: prof. M. Tomc.

Nova premiera v Drami. Prihodnji teden, v torek 11. t. m. bo premiera D'Annunzijeve pastirske tragedije v treh dejanjih »Jorijeva hči« za red premierski. V delu je prikazana moč tradicije, vere in mistike, ki so jez proti slepim ljudskim strastem. Obenem pa je povezan z ojini konflikt ljudi, ki žive izven meja tradicije po svojih notranjih nravnih zakonih. Delo odlikuje visok pesniški in odrski slog, ki se naslanja na koncepcijo antične tragedije. Igro bo zrežiral Milan Skrbinšek.

OPERA

Četrtek, 6. maja, ob 18: **Janko in Metka.** Red Četrtek.

Petek, 7. maja: zaprto (generalka).

Sobota, 8. maja, ob 18: **Prodana nevesta.** Prvič v sezoni. Red Premierski.

Nedelja, 9. maja, ob 17: **Evgenij Onjegin.** Izven. Cene od 28 lir navzdol.

*

E. Humperdinck: »Janko in Metka«. Pravljična opera v treh dejanjih. Osebe: oče - Janko, mati - Poličeva, Janko - Golobova, Metka - Mlejnikova, Hrustaj baba - Karlovčeva, Trosi-možek - Barbičeva, Rosi-možek - Urbaničeva. Dirigent: Niko Štritof, režija in scena: C. Debevec, zborovodja: R. Simoniti, koreograf: ing. P. Golovin.

Nov Janko v »Prodani nevesti«: V uprizoritvi Smetanove »Prodane neveste«, ki bo letos ponovljena za abonma, bo pel prvič partijo Janka Drago Čuden. Nova bo tudi Elza Karlovčeva v partiji matere Kate. Ostala zasedba z Vidalijevo kot Marinko in Lupšo kot Kecalom bo ista kot lani.

KULTURNI PREGLED

Prešeren in antika

Mojster literarne zgodovine Ivan Prijatelj nam je na višku svoje spoznavne sposobnosti in svojega stila podal prvi duhovni profil pesnika, predstavnika naše klasike in romantike. Prešeren pa je vsaki generaciji posebej vir vprašanj in odgovorov, kajti v sebi združuje urbaniteto in demonijo, časovno in večno. Zato zmeraj znova čakamo na podobo o Prešernu, ki ne bo upoštevala le novih izsledkov, temveč tudi nove vidike naše razvijajoče se kulture. Nova publikacija (Jože Kastelic, Antični snovni elementi v Prešernovem Sonetnem vencu, Ljubljana 1943. Tudi v »Domu in svetu«) ne zajema celotne problematike tega našega velikega pojava in tudi nima tega esejističnega namena. Je samo pomemben prispevek k razjasnitvi in dokument našega budnega zanimanja za pesnikovo izročilo.

V vrsti specialnih problemov iz prešernologije je ostalo doslej brez sistematične obdelave in moderne revizije dosedanjih izsledkov vprašanje o odnosu med Prešernom in antiko. Skoraj vsi, ki so se resneje bavili z življenjem in delom pesnikovim so bolj ali manj upoštevali tudi ta aspekt — celo že mladoslovenska generacija, ki je v hudi opoziciji izvojevala boj za Prešerna, se je dotaknila antičnih elementov v Poezijah — vendar nam je bila slovstvena zgodovina do danes na dolgu za strnjeno, kritično prečiščeno razlago postavljenega vprašanja. Prizadevanja, ki so se vršila v tej smeri, niso bila brez ljubezni do obeh obravnavanih svetov, pesnika in starogrške kulture, a manjkala so jim trdna tla metode in izvirno razumevanje obeh pojavov.

S svojo študijo *»Antični snovni elementi v Prešernovem Sonetnem vencu«*, ki je izšla v posebnem odtisu kot del disertacije, je dr. Jože Kastelic tehtno prispeval k razrešitvi omenjenih vprašanj. Ljubeče se je vživel v pesnikovo bistvo, racionalno in intuitivno. Statistični izbor in vrednotenje, ki ju je terjala téma, je izvršil vestno in s spoštovanjem; s kritičnim čutom je srečno apliciral svojo obširno razgledanost v umetnostni teoriji, a zmeraj se je orientiral neposredno po obravnavanem predmetu, torej Prešernu.

Na začetku svojih izvajanj se pisec kritično ozira na dosedanje raziskave. Deli jih v dve dobi, prva sega od Levstika do Luke Pintarja, druga od Žigona do danes. Za Levstika je značilno, da ga je motila navedba Mahaona v Gazelah in bi imel rajši realistično podobo; važna so prešerniana v novoustanovljenem Ljubljanskem Zvonu in naposled prispevki Pintarja, ki pa se ne dvigajo nad ravén klasične filološke notice. Zanimivejši a obenem bolj tvegani so bili poizkusi Avgusta Žigona in Josipa Puntarja. Ta interpretacija ni samo razčlenjala posameznih kompleksov v Prešernu, hotela je videti v antičnih vzorih normo celotnega pesnikovega dela. Ugovori in kasnejše raziskavanje so to aprioristično arhitektonsko teorijo ovrgli, tako s strani estetike in slovenske književne zgodovine kakor s strani klasične filologije, vendar je s svojimi hipotezami koristno opozorila na pomembnost antike v Prešernovi umetnosti.

V središču obravnave so antični snovni elementi, ki so od vseh klasičnih reminiscenc pri Prešernu še najštevilnejši. Kastelic, ki jih je z vso akribijo na novo registriral, deli gradivo, skladno dosedanjim biografskim dognanjem, v tri dobe: iskanje in dozorevanje (do 1833), ljubezen do Julije (1833—1838) in doba obračunov po letu 1838. Razen te kronološke razdelitve loči avtor motive še v tiste, ki jih nosi pesnik globoko v sebi in jih podoživi v svojih najbolj centralnih izpovedih, in pa v motive, ki jih uporabi samo zunanje, v delih sekundarnega pomena, med parerga in paralipomena. Šele ta delitev nam lahko prav pojasni antične sestavine pri Prešernu, kajti v njenem bistvu je, da vrednoti osamljene omembe v osrednjih umetninah više kakor številnejše v perifernih. Na primeru Sonetnega venca in sonetov Julijine dobe se loti pisec vprašanja: »Kakšno mesto zavzema antika v Prešernovi umetnosti glede na motive? Ali so antične snovi periferenega ali centralnega značaja? Kakšne stilne funkcije vršijo — ali so klasicistično poimovani rekviziti ali romantično ustvarjene podobe?«

V Sonetnem vencu je zastopana antika samo z dvema motivoma in nekaj imeni. Avtor zanika, da bi imela očitna simetrija, ki je v Vencu, kakšno zvezo z apoliničnim nomom in Puntarjevo razlago. Hkrati znova zavrača Žigonove arhitektonske konstrukcije; simetrija je »dana iz fakta samega iz nujnosti, da se široka zasnova ljubezni do žene in domovine uredi v Vencu«, ni »ne princip, ne cilj, temveč zgolj pesniško stilno sredstvo«. Podrobna primerjava verzov prvih objav in končne redakcije 1847 »daje naslednje rezultate: Pesnik je v prvi dobi antična mitološka imena uporabljal v klasicistični praksi, ne pa po kaki specialni teoriji . . ., pozneje je tako teorijo še manj upošteval«. — Avtor nato preišče oba prava antična motiva v Vencu — Orest in Orfej. Ugotavlja, da izhaja Prešernov Orest iz mlajše plasti mita o Atridih, ki ga je ustalil Evripid in uporabil kasneje Goethe; v Vencu nastopa kot »simbol pesnikove ljubezenske bolečine; z njo je združena narodna v pristno romantični sintezi«. Z Goethejevo »Ifigenijo« ni duhovne sorodnosti; tam klasicizem pri Prešernu romantika. Prešeren je dobil svoj motiv Oresta »direktno iz klasične izobrazbe«. Notranje podoben je motiv Orfeja, naš pesnik je tudi tu sledil splošni vulgati o Orfejevem mitu, vendar ga je izza Nove pisarije premaknil v jedro svoje pesniške izpovedi. Orest in Orfej sta uporabljena klasicistično brez lastne problematike, a sta važna, ker je v njiju videl pesnik dva bistvena simbola svoje osebne usode. »Centralna ideja Venca ni antična, a oba antična motiva se z njo dobro skladata.«

V nadaljnjem pisec s svojega vidika podrobno obravnava tekste. Budni prešernoslovec se skoraj ne more strogo omejiti na témo; njegova izvajanja so polna tehtnih opažanj in opozoril, ki bi utegnila biti še izhodišče kasnejših raziskav. Zanimiv je odlomek, ki obravnava Prešerna in morje. Če pomislimo, koliko znanstvenega truda in filozofskega razmišljanja je posvetil Guardini Hölderlinovim »Strôme«, se nam tudi ta Kastelčev prispevek ne bo zdel odveč. — Tudi Puntarjevo misel, da se je Prešeren ob enem svojih nemških sonetov naslanjal na Politeio, Kastelic odklanja. Sploh je značilno, da moderno prešernoslovje ne čuti več potrebe, da bi utemeljevalo pesnikovo veličino s prominentnimi viri, iz katerih naj bi bil črpal, temveč spoznava njegovo enkratnost in originalnost. In Kastelic ni le klasični filolog, kot estet, ki mu ni tuj problem umetništva, se izogiba slehernemu apriornemu teoretiziranju in ugotavlja avtonomnost Prešernove umetniške tvornosti.

Pisec takole resumira svoja raziskavanja: V dobi pred 1833 je v Prešernu mnogo motivnih in stilnih elementov antike. »Toda ta snov ni v nobeni pesmi sama po sebi nosilec doživljanja in iz nje nikjer ne izvira problematika pesniške téme.« »Antična prvina živi svoje lastno življenje izven notranjega pesniškega lika, njena neprizadetost in osamljenost jo odtujuje celoti.« »Pesnikov odnos do antike pred 1833 je površen odnos tedanjega v klasicističnem duhu šolanega človeka.« »Čas klasicizma je bil za pesnike takega koncepta, kakršen je bil Prešeren, tudi pri zamudnikih že v zatonu.« Najmanj antike je v Sonetih nesreče. Memento mori i. pod. — Po l. 1833 so sicer še zmeraj enake reminiscence (prednjačijo rimski elegiki in Horac na škodo Grkov), a razlika je temeljna: »Antični mitološki aparat se umakne na periferne pesmi, v centralnih pa povsem izgine.« »Klasicistični odnos do antičnega sveta se je umaknil globljemu doživljanju antičnega duha.« Ostanejo štirje veliki motivi: Orfej, Prometej, Fenis, Katon. Pesnikova hladna klasicistična uporaba starih motivov je stvar preteklosti; odtlej lahko govorimo o »romantičnem doživetju antike«.

Nazadnje se Kastelic še primerjalno zamisli o pomenu antike v slovenski literarni situaciji Prešernove dobe in v tedanji evropski romantiki. Že v krogu Pisanic in pri Vodniku so upoštevani antični motivi in metri, a povsem slučajno in neproblemsko. Vzroki so: šibka kvaliteta tedanje slovenske literature in deloma nepoznanje sočasnih dognanj klasične vede pri tujih narodih. Šele Čop, ki se je intenzivno bavil z antiko, je lahko poglobil Prešernov odnos. Važnejša kakor novo motivno bogastvo pa je bila »pridobitev za notranji stil poezije«: »Monumentalni, plastično usmerjeni antični duh je Prešernovi pesmi posredoval — res da v dokajšnji meri indirektno po drugih literaturah — svoj največji dar: klasiko.« Če primerjamo Prešernovo razmerje do klasičnega sveta z vero v antiko, ki so jo tako zanosno izpovedovali Winckelmann, Goethe, Hölderlin, kasneje Nietzsche itd., moramo seveda ugotoviti, da je bilo Prešernovo globoko doživljanje starih vendarle sporadično. »Odnos je v smislu delitve v centralne in periferne umetnine, torej glede na stopnjo doživetja centralen, ni pa centralen glede na mesto, ki antiki pripada v celotnem Prešernovem delu. Če bi iz Goetheja ali iz Hölderlina ali iz Schlegla črtali vso antiko, bi bila njihova podoba bistveno revnejša in ožja. V Prešernu bi tudi manjkal važen element, a bistvo bi ostalo.« Misliti pa je treba tudi na to, da, kljub Shelleyu in Byronu, takrat razen pri Nemcih, antika ni bila nikjer imperativno postavljena na prvo mesto duhovnih vrednot. Toliko bolj velja to za slovanske književnosti, kjer humanistična tradicija ni bila tako močna. «Puškinova in Mickiewiczeva antika utegne biti pravilnejše merilo za Prešernovo kakor pa antika Hölderlina in Shelleya.«

S tem nepopolnim posnetkom avtorjevih izvajanj seveda nisem avtentično podal vseh kvalitet pričujoče razprave. Res je tudi, da mu omejitev na snovne elemente ni zmeraj dopuščala, da bi se jasno izrazil o idejnem razmerju med Prešernom in antiko. Vendar pomen te skrbne preiskave ni zgolj v ugotovitvah in izvirnih izsledkih, ki jih prinaša; važna je tudi zaradi metodičnih pobud, ki utegnejo še koristiti vsem, ki se trudijo za veliki sintetični lik Pesnika.

Borut Žerjav.